

Marko Jesenšek: *Imenitnost slovenskega jezika*

Akademik Marko Jesenšek je v Mednarodni knjižni zbirki Zora objavil svojo novo knjigo z naslovom *Imenitnost slovenskega jezika* (2024). V njej se je angažirano lotil prizadevanja za ohranjanje slovenščine kot učnega jezika na slovenskih univerzah, sprejemljive in razumske jezikovne politike ter ohranjanja slovenščine na vseh ravneh današnje slovenske družbe. Spoštljiv spomin je namenil tudi imenitnicama in imenitnikoma slovenščine – Martini Orožen, Zinki Zorko ter Jožetu Toporišču in Jožefu Smeju.

Če se komu zdi boj za materni jezik nenavaden in nepotreben, se hudo moti. Angleščina se čedalje bolj polasča našega milozvočnega jezika. V različnih medijih, gledaliških predstavah in vsakodnevnem sporazumevanju je neprestano slišati dopolnjevanje s tem jezikom, in to strokovne izraze, prav tako pa tudi običajne besede. Ali ni že slovenski jezik sam dovolj poveden, zgovoren in barvit?

Spominjam se, kako sem si šla v starih časih ogledat predstavo na čast rojstnega dne jugoslovanskega predsednika Josipa Broza Tita. Skoraj vsi nastopajoči so uporabljali tako imenovano tedanjo srbohrvaščino, le folklorna skupina s Koroške onstran meje je prepevala v slovenskem jeziku. Ozirala sem se okrog sebe in se spraševala, ali sem edina, ki me je to motilo in mi ni bilo vseeno, da slovenščine skoraj ni bilo slišati. Ali ni tudi danes tako? Ali se sploh še kdo spotakne ob to, da v knjigah naslovi in besede v angleškem jeziku niso več prevedeni? Ali nam je vseeno, da prevladujejo popevke v tem jeziku in da pogovorni jezik postaja mešanica dveh jezikov. V priljubljeni televizijski nanizanki so mladi uporabljali besede: *bed, ful, kul, šit, lajf, fak*, dodajo pa še *valjda, kao* in *glupo* ter še marsikaj drugega v tem slogu. V tedenskem televizijskem programu se je vendarle oglasila neka gledalka, ki ji očitno ni bilo vseeno, kaj ustvarjalci televizijskih oddaj počnejo s svojim jezikom. Morda predvidevajo, da se bodo s tem približali mladim. Ti so se z angleščino že močno spoprijateljili, saj tičijo ob pametnih telefonih, sčasoma pa so začeli že med seboj kramljati v tem jeziku, kolikor se sploh še pogovarjajo, saj imajo čedalje raje namišljene prijatelje in prijateljice z zaslonov.

Akademik Marko Jesenšek je eden tistih, ki mu ni vseeno, kaj se dogaja s slovenskim jezikom, pa ne samo zato, ker je jezikoslovni izvedenec, temveč zaradi marsičesa drugega. V Spremni besedi pravi, da v svoji trinajsti samostojni knjigi o slovenskem jeziku razmišlja o imenitnosti svojega maternega jezika. Zanj je ugleden, pomemben, dragocen, razkošen, bistroumen in tudi plemiški, kot je za zakladnico svetovne kulture imenitna stara grščina. Dokazuje zmoto, da se mora slovenščina v univerzitetnih predavalnicah na Slovenskem in v znanstvenih objavah slovenskih profesorjev in profesorice zamenjati z angleščino. Slovenskemu učnemu jeziku je nedopustno odvzeti imenitnost zaradi tujščine oziroma angleščine. »V Sloveniji je doma slovenščina, brez nje v Sloveniji ne bo šlo, zato je potrebno razumeti, da tudi na slovenskih univerzah ne gre brez slovenščine« (9). Jesenšek v svoji trinajsti knjigi sporoča, da je treba imeti do maternega jezika pošten in odgovoren odnos. Nikakor ne bi bilo primerno, da bi finančne težave slovenskega visokega šolstva reševali z razprodajo slovenskega učnega jezika in prelaganjem odgovornosti za nespametno anglizacijo slovenskih univerz na ramena t. i. »internacionalizacije«.

Nepremišljeni želji slovenske univerzitetne elite, v nadaljevanju ji pravi unielita, se je postavil po robu že leta 2016 ob pripravi Zakona o visokem šolstvu. Tedaj je objavil monografijo *Slovenski jezik v visokem šolstvu in kulturi*, v kateri je nasprotoval pobudi, da bi lahko slovenski

profesor na slovenski univerzi predaval slovenskemu študentu v angleščini. Spraševal se je, ali res želimo postati neprepoznavni del globalnega talilnega lonca ter s kupčevanjem zapraviti jezik, ki se je z Brižinskimi spomeniki tako veličastno postavil na zemljevid svetovnih jezikov. Leta 2016 so tisti, ki jim je še mar za slovenski jezik, uspeli ustaviti anglizacijo slovenskega visokega šolstva, leta 2024 pa se je na žalost zgodilo, da se je slovenski učni jezik znašel na robu prepada. »Novi Zakon o visokem šolstvu, ki je v pripravi, poskuša uzakoniti možnost, da bi se na slovenskih univerzah akreditirali študijski programi samo v angleščini, slovenski profesorji pa bi lahko predavali v tujščini, če bi bilo v predavalnici ob slovenskih še 'večje število tujih' študentov (in 'noče' natančneje določiti, kaj pomeni 'večje število', saj nejasen zapis namenoma pušča odprta vrata za nadaljnje preračunljive razlage)« (10). Spomnimo, da se je besedna zveza večje število udeležencev pojavila tudi v pravni zakonodaji, ko se je zgodilo, da so oprostili posiljevalca, ker dva izvajalca kaznivega dejanja ne pomenita večjega števila.

Avtor omeni, da je slovenski jezik deveti v Evropi in na svetu, ki je bil normiran v samostojni slovnici, po kakovosti pa je leta 1584 že tako presegal druge, da je bil med prvimi petnajstimi jeziki na svetu, v katerega je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo*. Vpraša se, ali leta 2024 slovenski jezik ni več primeren za učni jezik na slovenskih univerzah. »Ali res želimo slovensko univerzo v trivialni angleščini, ki zmore le plitko izobraževanje z nekaj tisoč besedami?« (10). Opozori, da predavanja v tujem jeziku zmanjšujejo kakovost visokega šolstva.

Prav zakonitosti kapitala so tiste, ki spodbujajo rabo globalnega jezika in s tem dobičkonosne finančne naložbe. Z vsem tem sta zavestno kršena pravni red in Ustava Republike Slovenije. »Imperialistični trivialni jezik bo ob sporazumevalni vlogi začel prevzemati tudi identifikacijsko, s tem pa se nam bo zgodila anglizacija, hujša in močnejša, kot so bili nekoč germanizacija, jugoslovenarstvo z ilirizmom in srbohrvatizacija« (11). Jesenšek zagotavlja, da internacionalizacija ne zahteva od nas, da postanemo pogrebci slovenskega učnega jezika, zato se je nespametni anglizaciji v imenu globalnega kapitala treba upreti. Če se sami ne spoštujemo, ne moremo pričakovati, da nas bodo drugi.

Avtor prouči slovensko jezikovno politiko v luči prizadevanj Ivana Cankarja. Razumel jo je kot osrednje jezikovno vprašanje ter skupen nastop kulture jezika in jezikovne kultiviranosti, pri tem pa je dajal prednost umetnikovemu občutku za jezik. Cankar, kot ugotavlja Marko Jesenšek, ni spodbujal jezikovnega nastopaštva, samopašnosti in vzbujanja pozornosti, temveč je odpiral razpravo o jezikovni kulturi in jezikovnem načrtovanju, ki bo v 21. stoletju spodbujala jezikovno odprtost in predanost, »utemeljeno pa bo zavračala nepotrebni jezikovni ekshibicionizem in njegov vpliv na razvoj slovenskega jezika« (27).

V drugem delu knjige avtor piše o imenitnicah in imenitnikih slovenščine. Prvi spominski zapis, življenjepis in prikaz delovanja slavistke Martine Orožen, je pravi pravcati literarni biser. V izbranem slogu so predstavljene jezikoslovkine življenjske postaje. Jesenšek prikaže tudi družbene okoliščine in zgodovino krajev, iz katerih prihaja pomembna slovenska znanstvenica. Dokler ni izbruhnila druga svetovna vojna, je Martina Orožen živela prijazno, že skoraj idilično kmečko življenje, prepredeno z običaji in zavezanostjo katoliški veri, vojna vihra pa ji je vzela očeta. Marko Jesenšek svojo pripoved dopolnjuje s spominskimi zapisi Martine Orožen. Pretresljive so besede o tem, kako so Nemci zaprli njenega očeta najprej na Borlu, potem v mariborskih zaporih, kjer so ga ustrelili kot talca. Domačim je v poslovnem pismu med drugim pisal: »Umr! bom danes ob 15. uri, vse lepo pozdravljam in bom v nebesih prosil za vas« (149). Ko je njegova žena dobila to pismo, bi v obupu skoraj skočila v vodnjak, če je ne bi zadržala njena teta z vzklikom, da ima vendar otroke. Rodilo se jih je šest. To pisanje se me je toliko bolj dotaknilo, ker je tudi moja mama Marija Švajncer, rojena Pučko, doživela podobno kalvarijo. Kot mladenka naprednih nazorov in sodelavka partizanov je bila zaprta eno leto prav tako na Borlu in kasneje v Mariboru, morda celo v istem času kot oče Martine

Orožen. Nemci so jo tudi mučili. Slišala je, kako so streljali talce. Kot podeželsko dekle je bila pobožna in je pisala pesmi na čast device Marije, med streli pa je podvomila, kako bi lahko Bog kaj takega dopustil, in izgubila vero vanj. Martina Orožen se spominja, da je bilo veliko tragičnih dogodkov, umirali so najboljši ljudje, Nemci niso nikomur prizanašali.

Marko Jesenšek v nadaljevanju razgrne bogato univerzitetno kariero Martine Orožen. Bila je vrhunska znanstvenica, ni pa se mogla izogniti ideološkimi pritiskom in nagajanju nekaterih sodelavcev. Ko je opravljala B-diplomski izpit iz primerjalnega jezikoslovja, je profesor Karel Oštir rekel: »Spet bom eno devico matral. Preden pa se to martranje začne, pa zmolte en očenaš« (154). Člani komisije so se malce muzali, češ, ali zna moliti. Ker je pritrdila, je pod mizo sklenila roke in začela na glas moliti. Očenaš je morala prevesti v starocerkveno slovanščino. Zastavili so ji še več drugih jezikovnih vprašanj in ji nazadnje dali oceno devet.

Diplomirala je z jezikoslovno nalogo o glasoslovnem in oblikoslovnem sistemu turskega govora pri Rudolfu Kolariču, pri Antonu Slodnjaku pa z diplomsko nalogo iz literarne zgodovine o Ferdu Kočevanju. Njena karierna pot je vodila od asistentke za starocerkveno slovanščino do redne profesorice za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika; vodila je vaje slovenskega knjižnega jezika. »Jože Toporišič, ki se je prav takrat vrnil iz Zagreba, je napisal uničujoče pismo, v katerem jo je obtožil, da je znanje njenih študentov porazno, ker seminar vodi nestrokovno. To je bila skrajno nekolegialna poteza pet let starejšega kolega, ki se je brez zadržkov boril za svojo nastavitve« (160). Toporišičevo razvrednotenje se je zgodilo leta 1967. Takrat je bilo na voljo lektorsko mesto na Dunaju in Martina Orožen se je povzpela na novo stopnico v svoji karieri. Med drugim se je začela resno ukvarjati s problematiko koroških Slovencev. V stikih z njimi je spoznavala, kako so poniževani in prizadeti. Podpirala jih je in jim pomagala po svojih najboljših močeh, čeprav ji je predstojnica na ljubljanski fakulteti, ko je odhajala za lektorico v Avstrijo, rekla, da se na dunajski univerzi ne sme vtikati v koroške zadeve. Marko Jesenšek poudari, da je Martina Orožen na Dunaju opravila veliko poslanstvo, tolikšno, kakršno zmorejo le redki izbranci in izbranke. Slovensko javnost je začela seznanjati z razmerami koroških Slovencev v Avstriji, njen najpomembnejši prispevek pa je bil, da je slovenske koroške študentke in študente vključila v ljubljanski slavistični *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ki se je začel leta 1965 in jim omogočil, da so se tesno povezali s Slovenijo in njeno kulturo.

V poglavju Življenje in delo Zinke Zorko avtor postavi spomenik slovenski jezikoslovki in akademikini Zinki Zorko (1936–2019). Rodila se je na Kapli, kjer so ji rojenice ob zibki napredle vse dobro, v poetičnem slogu opiše njeno rojstvo, lepo otroštvo in mladost, mirno in uspešno življenje, ljubečega moža, srečno zakonsko življenje, pedagoški poklic in vrhunsko znanstvenoraziskovalno delo. Namenjeno ji je bilo, da bo postala dobra vila slovenskega jezikoslovja. »Zagotovo pa ji je Lahezis z rdečo barvo namenila najvišje umske sposobnosti, voljo in dodatno življenjsko silo, da opravi veliko delo na področju slovenske dialektologije, za katerega je bila poklicana« (177).

Zinka Zorko in Marko Jesenšek sta bila tesna sodelavca, v dolgih letih skupnega delovanja pa se je med njima utrdila globoka prijateljska vez. V noči pred Jesenškovim zagovorom magisterija je Zinka Zorko umrla mama, vendar mladega jezikoslovca, ki je komaj stopil na znanstveno pot, ni hotela pustiti na cedilu. Zagovor je bil z vseh vidikov uspešno opravljen, šele pred domačo Selnico ob Dravi je Zinka Zorko novega magistra prosila, naj gre pokropiti pokojnico. V naslednjih letih sta v avtu prekrizarila pol Evrope in se udeleževala simpozijev in drugih srečanj. »Sprejela me je za zaupanja vrednega sogovornika, rekel bi, da sem bil predvsem poslušalec, in zdi se mi, da so v letih najinega druženja najbolj osebni pogovori presegli več kot dvesto ur sporazumevanja v avtu, temu pa je potrebno dodati še vsaj polovico toliko strokovnih pogovorov« (177–8).

Dokopala se je do znanstvenega spoznanja, da je slovensko narečno glasoslovje obmejnih slovenskih govorov med Ojstrico in Duhom na Ostrem vrhu izvirno slovensko, tudi sicer je dialektologijo obogatila s številnimi novimi ugotovitvami. S filmskim snemalcem Dušanom Ivanišinom sta posnela številne videokasete z narečnimi govorniki v koroški, štajerski in panonski narečni skupini.

Zinka Zorko je ustanovila mariborsko dialektološko šolo, v kateri so kmalu začele nastajati slovnice posameznih govorov, ki razlagajo narečno mnogovrstnost slovenskega jezika, dialektološke raziskave belih lis na karti narečnih značilnosti slovenskega jezika pa zarisujejo nove natančnejše narečne meje. Slovensko dialektologijo je predavala tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na Univerzi v Mariboru je bila imenovana za zaslužno profesorico. Opravljala je številne pomembne funkcije – od predstojništva do položaja prodekanke in prorektorice. Prejela je številna priznanja in nagrade, med drugim srebrno in zlato plaketo Univerze v Mariboru, nagrado Republike Slovenije za življenjsko delo na področju visokega šolstva, Zoisovo nagrado za življenjsko delo in medaljo. Njeno raziskovalno delo je bilo prepoznano za vrhunsko in zato je bila sprejeta v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Redna članica je postala leta 2009. Marko Jesenšek omeni, da je med šestinosemdesetimi člani le šest članic.

Z zanimanjem je spremljala boj za slovenski učni jezik na slovenskih univerzah. Zgrazala se je nad jezikovnim odpadništvom dela slovenske univerzitetne elite, ki je želela anglicizirati slovensko visoko šolstvo. Akademikinja si je prizadevala za dostojanstvo in suverenost slovenskega jezika. Dovolj je razlogov, da bi bili na svojo materinščino tudi ponosni. »Njene monografije nas učijo, da je nad znanostjo človek; ne le ideja, stališče, ampak želja človeka, da je slišan, da mu prisluhnejo ... Ko beremo znanstvene razprave Zinke Zorko, spoznamo, da je znanost pomembna, še pomembnejši pa so medčloveški odnosi« (194). Marko Jesenšek je Zinko Zorko, s katero je sklenil tesno prijateljstvo, doživljal kot pregovorno prijazno, vedno nasmejeno gospo, ki je svojo okolico napolnjevala s človeško in čustveno toplino, predvsem pa z neizmerno pozitivno energijo.

Dragoceno je poglavje o velikem slovenskem jezikoslovcu Jožetu Toporišiču (1926–2014), med drugim zaradi opozorila, da njegova bogata zapuščina še ni primerno urejena. V Cobissu je zabeleženih le 697 enot, tj. komaj dobra tretjina vsega, kar je naš največji jezikoslovec druge polovice 20. stoletja in začetka 21. stoletja napisal in objavil. »Poznamo staro zgodbo o tem, kako mora slovenski raziskovalec slovenski državni instituciji, ki mu na tanko reže raziskovalna sredstva, pisati vloge in poročila za npr. raziskovalne projekte, ki se financirajo z denarjem slovenskih davkoplačevalcev in o tem odloča od slovenske države imenovana slovenska javna agencija v angleškem jeziku« (266). Napačna znanstvenoraziskovalna politika Republike Slovenije poveljuje vse tuje in se sramuje domačih dosežkov, ki so predstavljeni v slovenskem jeziku. »Si predstavljate, Toporišič ima po podatkih ARRS-ja v zadnjih desetih letih samo tri t. i. čiste citate. Norost brez primere!« (267). Toporišič je nekoč zapisal, da ima vsak jezik svoj dom, in dom slovenščine je tukaj. Dosledno je zagovarjal narodotvornost in združbotvornost slovenskega jezika; zanj je bil magna karta, še več, jezik je prepoznal za ontološko vprašanje slovenstva.

Toporišič je v jezikoslovje vstopil s kritiko mladogramatične čitankarske slovnice štirih avtorjev. Akademik Toporišič je pod vplivom strukturalizma jezikoslovje razumel kot sistem, jezik pa obravnaval kot strukturo. Brez dlake na jeziku se je spopadal s tistimi, ki niso odkrivali prave podobe slovenskega jezika in jezikoslovja. Slovenski jezik je postavil na mesto, ki mu pripada, in to kot enakovreden in razvit svetovni jezik. Napisal je vrsto pomembnih znanstvenih in drugih del, v katerih se je loteval zvrstnosti, glasoslovja, besedoslovja in razvoja slovenskega jezika. Jesenšek poudari, da Toporišičeva slovnica še danes ostaja trden temelj za znanstveno raziskovanje slovenskega jezika in izhodišče za razmišljanje, kako jo je mogoče

približati šolski rabi. »Toporišičevo delo je vrhunec slovenistike zadnje tretjine 20. in začetka 21. stoletja tako po obsegu kot kakovosti« (277).

V zadnjem poglavju se Marko Jesenšek zaustavi pri prispevku k slovenskemu jezikoslovju škofa Jožeta Smeja (1922–2020). Natančno predstavi prelomnice njegovega življenja in ga ovrednoti za najboljšega poznavalca jezikovnokulturnih razmer v Prekmurju in Porabju. Njegove raziskave so najpomembnejši prispevek pri skupnem prizadevanju slovenskih jezikoslovcev glede dvojničnega razvoja knjižnega jezika; Smej je predstavil njegovo prekmursko različico. Jesenšek zapiše: »Svoj ugled in položaj v družbi je postavil na oltar prekmurstva. Bil je božji poslanec in izbranc, človek, ki je imel dve veliki ljubezni: neomajno vero in zaupanje v Božjo besedo ter predanost materni besedi, tj. rodni prekmurščini in slovenskemu jeziku« (287).

Na zavihku prve platnice red. prof. dr. Mihaela Koletnik monografijo *Imenitnost slovenskega jezika* akad. Marka Jesenška ovrednoti za zelo aktualno, saj je povezana z vprašanji slovenske jezikovne politike in načrtovanja. Knjiga je vrhunsko znanstveno delo, ki dokazuje rabo in pomen slovenskega jezika v visokošolskem izobraževanju. »Opozarja, da bi izrinjanje slovenščine kot učnega jezika iz predavalnic slovenskih univerz imelo dolgoročno pogubne posledice – izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika (v tem primeru pešanje znanstvenega in strokovnega jezika) pomeni začetek konca nekega jezika.«

Na zavihku druge platnice so navedene besede prof. dr. hab. Emila Tokarza, dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, s katerimi pisec poudari, da akademik Marko Jesenšek skuša prepričati del slovenske univerzitetne javnosti, naj se uprejo nespametni anglizaciji, ki jo spodbuja globalni kapital. Jezik je veliko več kot preprosto sporazumevanje z nekaj tisoč besedami, jezik je misel. Jesenšek pravi, da se je glede jezika dobro učiti iz preteklosti in ne ponavljati napak, ki so se že kazale kot slepa ulica v razvoju jezika. Zavzema se za jezikovno politiko, ki izhaja iz tradicije slovenstva in se zna primerno prilagajati izzivom globalnega sveta ter ohranjati prestižnost slovenskega jezika v znanosti in visokem šolstvu. »*Imenitnost slovenskega jezika* temelji na poznavanju in razumevanju sodobnih evropskih smernic za jezikovno izobraževanje in sledi pozitivni jezikovni politiki EU, ki namenja milijardna sredstva za spodbujanje jezikovne raznolikosti ter zagotavljanje enakopravnosti vseh uradnih jezikov v EU«.

Marija Švajncer
Filozofska fakulteta UM
marija.svajncer1@gmail.com

Slavistična revija 73/3 (2025): 531–536

DOI 10.57589/srl.v73i3.4277

Tip 1.19

